

Új Idők

Beszélő kövek. Junó a pávával. Relief az Országh-féle budai házról

Puttók. A kovácsolási jelenet azt sejteti, hogy a ház tulajdonosa lakatos volt

Rózsafüzéres amorettek domborműve egy régi pesti házról

1917. X. 2.

és hiu bőkezűséggel szórta el kis vagyongáját az aszszonyi szépség, a szerelem, az új élet mámorában. Ilyenformán két-három esztendő alatt koldusbotra jutott és amikor új kalapra, divatos szőrmére és selyemharisnyára nem tellett, háza, pénze, öröksége és hite után a feleségét is elvesztette.

Elvira elutazott, hirtelen, búcsúzás nélkül eltűnt, magával vitte ékszereit és ruháit és Budapesten tárgalgó-iskolát alapított fiatal színövendékek számára.

A tanító magára maradt. Az intézetnél, ahol harminc esztendeig becsülettel működött, adósságai miatt nyugdíjazták. A nyugdíját divatárusok, illatszerkereskedők, cipészek és fűzőkészítők lefoglalták. Óráját, amelyet fontoskodó és hiu pillantással naponta húszszor is kivett a zsebéből, valamint régi, szép szakettjét, amelyet évvégén, Péter és Pál előtt, a vizsgálatok alkalmával összes kollégái megirigyeltek, zálogba kellett tennie, hogy vasuti jegyet válthasson a maga és két nagy ládája számára, amelyeket magával vitt nővéréhez, a beteges özvegyasszonyhoz, akit Elvira ragyogó eleganciája éppen úgy tönkre tett, mint őt, szegényt, magát.

Két nagy láda utazott vele a falu felé, ahol öreg nénje társaságában, kis zsellérházban tölti majd utolsó napjait. A két láda tele volt apró szobrokkal, képekkel, Máriák, Józsefek, Szent Antalok képmásaival, quarnerói holdvilágos tájképekkel, bekeretezett levelezőlapokkal, selyempárnákkal, bársonysapkákkal és gyöngyös óratartókkal. Benne volt az egyikben a krétarajz s a vörös üveges ampolna, a másikban a nemzetiszínű selyemzászló, aranyhimes felirással: Eljen a király!

Ez volt Ember Péter tanító és műgyűjtő egész vagyona, mert az árverésen, mint haszontalan lümlomot, a műkincseket mindenki félrelökte.

Ember Péter szomorúan, de minden haragos indulat nélkül üldögélt a vasuti kocsiában. Elméjében klasszikus dialektikán csiszolt, finom logikával halkan sommázta az élet tanulságait.

— A nagy, piros, szerelmes életnek, amelyet Elvira hozott a lelkembe, vége. Néhány kurta esztendeig tartott az egész. Hiú és balga mindenki, aki erre alapítja örök üdvösségét. A művészet azonban, amely az Élet bevonulása előtt annyi gyönyörűséget adott, ime megmaradt, nem hagy el, e két ládában velem jön a falura, betelepszik a zsellérházba, amelybe kíváncsian és ámulva fognak bekukkantani a parasztok és be-aranyozza az egyszerű öregség csendes éveit. Ime: ars longa, vita brevis est...

És Ember Péter, az amatőr, a vonaton kéjesen tervezgette kis falusi szobája berendezését s boldog elképzeléssel már látta a falat... középen édesanyja krétarajza... sarokban a Mária-oltár... előtte sárgás fénypontocská imbolyog a vörös ampolnában.

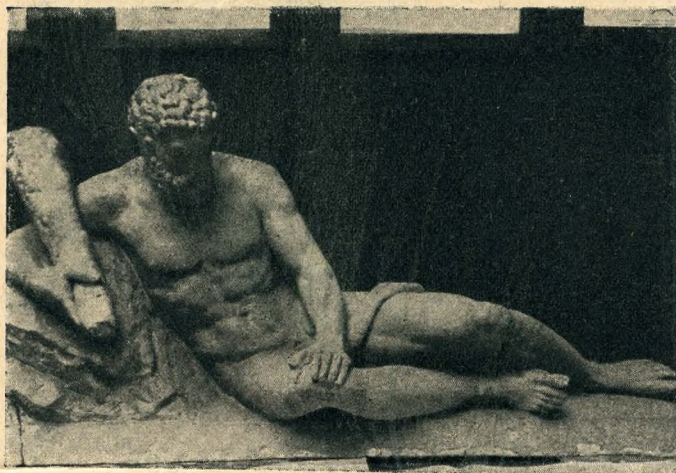
Beszélő kövek

Kőbe fagyott muzsikának is mondják az építőművészetet. Ha ez így van, Budapest építészeti múltjának, egyben évszázadokba vesztett kultúrájának is — a kottájához való kulcsot ott találjuk a Fővárosi Múzeum köveiben: reliefek beszédességében, figurális és ornamentális formáiban... Hosszú évek óta csendben s valami különös kegyelettel gyűjtögeti néhány lelkes embere a múzeumnak ezeket a köveket, elpusztult utcarészek egykor díszes palotáinak, csendes budai házaknak senkitől nem ösmert udvarrészeinek, hajdan híres középületeknek, az egyre pusztuló eltűnő régi Pest-Buda beszédes emlékeinek művészi formákba faragott köveit...

Mi mindenről adnak egy-egy akkordot ezek: építők, furcsa korok és még furcsább emberek viszonyaihoz illeszkedő törekvéséről, szobrászok, kőbe faragók művészi stíljéről, szomorúan szegényes szereplésükről, busongó sorsukról, kivételes emberek művészi szépségre-törekvő hajlamukról, kalmár-polgárság belső életéről, szokásairól — ami háza falán ütközött ki, — nekilendülő s hirtelen letörő „szépészeti bizottmányról“, mindenről, ami a „régí“ Pest-Budára emlékeztet s aminek fennmaradt emlékét már csak írott feljegyzések s igen kis számú fennálló régi épület, kút, szobor és templom őrzi...

Alig néhány évtizedre visszanyuló újjáalakulásának korszakában egész városrészeket, utcákat rombolt le a szükséges városrendezés és szabályozás modern idők szellemét követelő szempontja. De mennyi értékes, szép emlékünkhöz pusztult így el néhány évtized alatt, amit történelmi, művészeti és kulturisztóriai vonatkozásaik miatt érdemes lett volna megőrizni s amik a múlt időknek minden írott betűinél beszédesebb emlékei maradhattak volna! Tudjuk, hogy harminc és egynéhány esztendővel ezelőtt a „műemlékeket“ még kénye kedvére pusztíthatta a bontó csákány. Csak akkor jutott eszébe törvényhozásunknak megalkotni a műemlékeket védő törvényt, de addig és azóta is mennyi pusztítást végeztek Pest-Buda régi szép emlékei között!...

Magyar írók regényeiben, amelyek a régi pest-budai élet romantikáját hozzák vissza, minduntalan találkozunk mostanában ezekkel a régi emlékekkel. Rég lebontott utcasorok között mintha velük együtt járnánk, finom művű rácsos ablakok alatt ácsorognánk s várnók a függöny félrelibbenését avagy behúzódnánk egy szép tagolású kapu alá, mely fölött talán Ferenczynek, Dunaiszkinék, vagy egy feledésbe merült név viselőjének volt egy-egy gyönyörű kapudísz, a büszke Diana istenasszony, a szépséges Juno, Herakles és a többiek...

Beszélő kövek. Herakles, a budai Országh-féle házról

Ami bennünket Pest-Buda multjában érdekel, körülbelül egy évszázadra esik. Ami azelőtt volt, jórészt a tételes históriáé. Ez az egy évszázad szinte a ma előzményeként válik le egységesen a XVIII. századvégi Pest-Buda korától. Az empire-kor emberének sincs különös jellegzetessége nálunk. A XIX. század első évtizedeiből indul ki minden. A klasszicizáló kor, amely a nyugaton pregnánsabban ülepszik le rövid időre, e kor szokásaira, embereire, világnézetére, itt már hamarabb elkezd a biedermaiernek behódolni, de Pest-Buda e század elején e klasszicizáló-empire korban adja a legszebb és legbeszédesebb köveket.

Ha sorra nézzük a Fővárosi Múzeum szebbnél-szebb köveit (egy ismert bécsi műtörténész és esztétikus, aki nemrég látta ezeket, kijelentette, hogy a bécsi lapokban fel fogja fedezni Bécs számára ezeket a szobrászművészileg is igen szép emlékeket), nagy részük e század első évtizedeinek beszédes emlékei. Pest-Buda polgári társadalma, amelynek a török hódoltság hosszú időre kedvét szegte attól, hogy „kifelé is éljen“, a század végén is alárendelt szerepet játszott és élte a maga kiskeresetű, vagy óvatosan kalmárkodó életét. Ez a pest-budai polgár zárkózott volt, mint a lakóháza. Mintha a lelki és szellemi diszpozícióját kifelé is hangsúlyozni akarta volna. Házának utcára néző homlokzatát keskenyre szabta s az udvar mélyében élte le csendes életét. Szemével — testi és lelki szemével — nem igen akart kifelé tekintgetni, nem érdekelte a kifelé való élet, szeme nem kandikált az utcára, nem volt ablakon át bámészkodó természet. Legfeljebb két-három ablakon át engedte az utcán át magához a külvilággal való közösséget. Terebélyes fája alatt, mely a legkisebb udvarban is ott bolygatta lombjait, szívesebben elült órák hosszát, mint egy percig az ablakban könyökölt volna. Ha nőtt a család, szaporodtak a garasok s a kalmárkodás terjeszkedésre bizsergette csendes vérét, szóval szűk lett a házfront, beépítette az udvar hátsó részét. Művészi díszítés alig van ezeken a házakon. Csak a kapu alja tágas és öblös, mintha valami különös kérést ástitotta volna ez a sok tágas kapualj tulajdonosának. Szinte azt mondta:

— Én ezen a kapun inkább hazajárok, mint kimegyek! . . . Ez a pest-budai késői barok-ember inkább lakott a manzárd-tető alatt, ha szűk lett a lakóháza, de emeletre nem igen pazarolta fukaron összegyűjtött pénzecskéjét.

Csak a jobbmódú polgárság és a kereskedő, iparos osztály építtetett magának emeletes házat. Ennek már a kapuin kifelé is keletkeztek holmi művészi dí-

szítések . . . József nádornak és Széchenyi Istvánnak a XIX. század elején megindított lelkes törekvése volt az első jelentősebb lépés, amellyel Budát és Pestet széppé és nagyvá akarták tenni. Ebben a fellendüléses korszakban került hozzánk nyugatról a klasszikus művészet egyszerű formáira törekvő irány, amelyet az építészetben klasszicizáló-építés korának szokás nevezni. A XVIII. század végétől a mult század közepéig terjedt ez az idő.

Empire motívumok akkordjaival indul meg e kor és biedermaier polgári szelidségében olvad fel, Hild, Zifferbarth, Pollák Mihály, majd Kassalik Ferenc neveit vetve felszínre. Gyorsan és lendülettel alakult ujjá művészi koncepciójuk alatt a város. A pest-budai polgár ösztönös magabazárkózottsága kezd felengedni — a „szépészeti bizottság“ is tüzei egy ideig a művészetre hajló kedélyeket. Megteremtődik az izlés, amely egy új stílus jegyében a művészi becsüt kezd egyre-másra megalkotni. A szerény kis-polgári házak ablakai kitarúlnak, besurran rajtuk a friss levegőjük kedv, amely addig incselkedik az előbb még mogorva kispolgárral, míg rá nem kényszeríti, hogy ő is „szépítsen“.

Csak ki kell tekintenie az ablakán és már látja is, hogy milyen sivár és szűkfalú a háza frontja. A szerény kispolgári házak falára lassan felkerülnek a díszes párkányok, játszi virágfüzerek, falsikokban szépen eltagolva. A kapu egyszerre művészi hivatottságra tesz szert, már nem elég, hacsak tágas és öblös, dísz is kell föléje! Ki kell most „képezni“, szép művészi kövekkel, hogy az utcán járóknak is kedve teljék a szemléletében. Az ablak, amelyen azelőtt csak lélekzett a ház belseje, most finom művű kovácsolt ablakráccsal lesz ékes. A régi kispolgári ház kicicomázkodik s nem egyszer az egész homlokzaton végig kacag a díszítő virágfüzér teltsége. A dombormű lesz e kor építőművészetének legjellegzetesebb díszje. Ez a korszak legbeszédesebb kömeleke.

A gazdag polgár már egyenesen művészetet igyekszik a lakóházán maga körül teremteni. Már az udvart is telerakja — rendszeren kis intim köfűlkékbe helyezve — szobrokkal. Klasszikus elv és fölfogás dominál mindenütt. Görög istennők kőszobrai húzódnak meg ezekben a köfűlkékben, amelyek közül nem egy igazán művészi kéz munkája.

Talán Ferenczy István volt soknak az elkészítője, vagy Bauer Mihály (a „Nagy Kristóf“ alkotója), avagy Dunaiszki Lőrinc, aki nemcsak legkiválóbb szobrásza volt korának, de a leggyakrabban foglalkoztatott is. Tudjuk, hogy a Bálvány- és Nádor-utcák klasszicizáló épületeinek díszítő-szobrászmunkáit legnagyobb részben ő végezte.

Beszélő kövek. Kőből faragott borz. A Borz-utca egyik házáról

A Lipótváros meggazdagodott polgársága viszi a versenyt. Ez már nemcsak épített, de tervezet is és a Nádor-utcában nagyrészt eltűnt és részben fennmaradt kövek beszédesen hirdetik e kor emberének s e városrész csaknem elkülönült gazdag polgárának izlését, művészi szépségekre törekvő hajlamát.

Szobrok, művészi kutak és reliefek egyre-másra kerülnek ki a képfaragó mesterek műterméből. Léda, Merkur, Cronos, Junó, Herakles, Diana s az egész Olympus legfőbb isteni gyülekezete száll le sok-sok kőpéldányban Pest-Buda házaiba és udvaraiba. A „közügy“ is belekapaszkodik idővel ez újszerű és művészi fellendülés kerekébe. Kővel: figurálissal (leginkább kis állat-szobrok ezek) vagy díszítéssel jelzik egy-egy utca elnevezését, hogy a pesti polgár, ha éjjel az utcai mécses pislákolásánál hazafelé bandukol s kissé mámoros volna az agya jófajta budai boroktól, el ne tévedjen valahogy! A kis suta-orru kőborz ott az utca szögletén meg az állatsereglet többi kőpéldánya, amelyek a pesti utcákat jelezték, nem nagyon barátságosan pislogtak ilyenkor a pesti polgárra.

Iván Ede